

B**bagór**

Is de Russische term voor een purper-rode kleur met een donkerbruine tint.

bagrján-bagrjanítsa

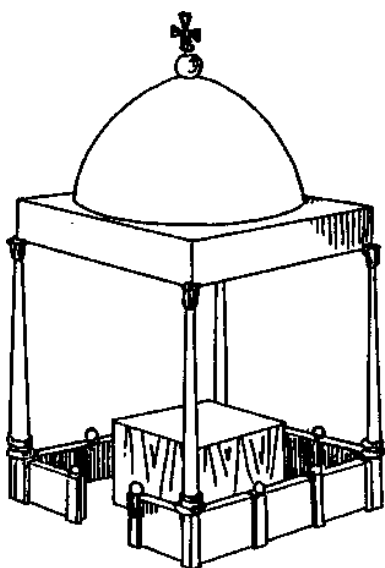
Karmijnrood. Deze kleur wordt gebruikt voor het >*chiton* van de centraal geplaatste engel op de Drieuldigheidsikoon van Rublew.

bakán

Karmijnrood-kraplak.

baldakijn

De naam komt van de met gouddraad doorwerkte zijden stoffen die uit Bagdad (Baldac) kwamen. Het is een dakvormige, op vier stangen of zuilen gebouwde beschutting, die boven een ereplaats, een altaar, een troon, een bron of een graf gebouwd wordt. Een andere naam voor het baldakijn is ciborium.

basmá

Als van een ikoon de rand, of de rand èn de achtergrond met metalen platen belegd worden, spreekt men van basmá. De platen worden met spijkertjes op de ikoon vastgemaakt. Veel gerestaureerde ikonen in Russische musea tonen door de vele gaatjes dat ze vóór de restauratie met een basmá bedekt waren.

beeldenstrijd

De periode van 726 tot 843 werd, met uitzondering van enkele kortere tussenperiodes, gekenmerkt door het verbod ikonen te schilderen. De Byzantijnse keizer Leo de Isauriër was afkomstig uit Klein-Azië en stond waarschijnlijk onder de invloed van de Paulicianen, een sekte die fel tegen de ikonen was. De hevigheid van de actie tegen de ikonen wordt gekenmerkt door het feit dat in hele gebieden van Klein-Azië geen enkele ikoon, muurschildering of mozaïek meer te vinden was. Tegenover het verlies van ontelbare kunstschaten staat het positieve: door de debatten voor en tegen de ikoon ontstond, wat we zouden kunnen noemen, een 'theologie van de ikoon' - de ikoon werd gezuiverd van bijgelovige verering en ze werd theologisch zo verklaard, dat de periode na 843 een dieper inzicht mogelijk maakte in het wezen van de kerkelijk-liturgische plaats en functie van de ikoon èn in het gebedsleven van de gelovigen.

bekenner

Het is de titel gegeven aan heiligen die, na gemarteld te zijn vanwege hun geloof, deze martelingen overleefd hebben.

bjezmolvniek

>*moltsjálniek*

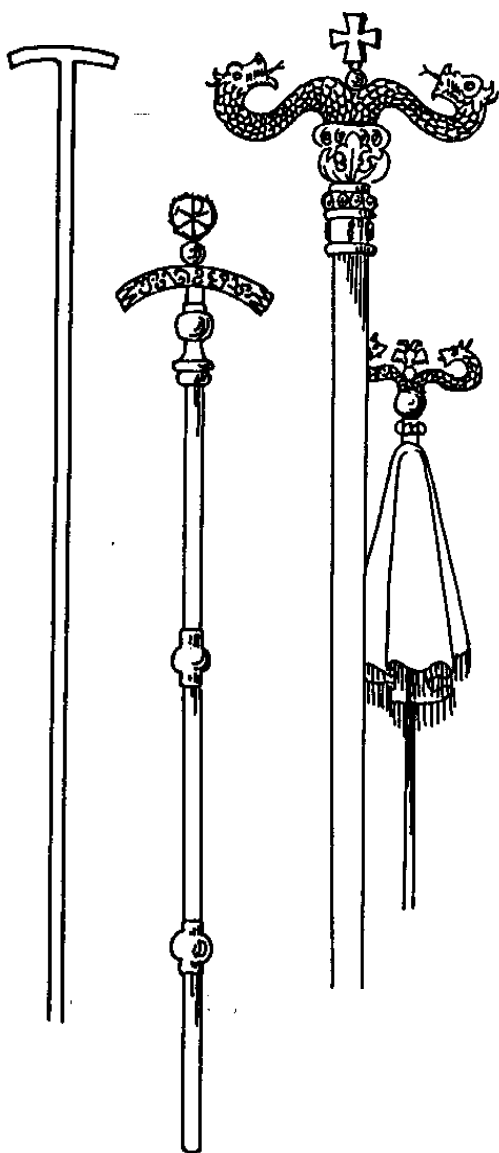
bjezsrebrenniek

Een heilige, die als arts zijn patiënten behandelde zonder er loon voor te vragen.

bisschopsstaf

Op oudere ikonen worden de heilige bisschoppen zonder staf uitgebeeld. Als op latere ikonen bisschoppen een staf in de hand hebben, is deze van een zeer eenvoudig model (afbeelding links, volgende bladzijde). Later wordt de dwarsstaf in de vorm van twee naar elkaar toegewende slangen gemaakt (afbeelding midden) en komt er vaak een doek aan te hangen, het zogenaamde >*sudarium* (afbeelding rechts). Ook abten en abdissen van kloosters hebben een staf zoals afgebeeld bij de linker afbeelding. Op sommige ikonen heeft de Moeder Gods zo'n staf in de hand: daar waar ze in gesprek is met Koster Juri, de zogenaamde Moeder Gods 'Besédnaja', en de ikoon waarop ze de abt

van het Drievuldigheidsklooster, Sergeï van Radonezh, verschijnt.

bladgoud

>bolus

blagovérnij-blagovérnaja

Dit zijn gewoonlijk heiligen van vorstelijken huize: Alexander Nevski, de Heilige Olga. De beste vertaling is misschien 'rechtgelovig'.

bljágil

Een andere naam voor >soerik.

boekrol

In de linkerhand houdt Christus vaak een boekrol die steeds gesloten is. In het Grieks-Romeinse cultuurgebied werd een

opgerold perkament als een soort statussymbool gedragen door filosofen, dichters en vaak ook artsen. Deze rol heette 'logos' (= woord). Op de ikoon van de Moeder Gods, de 'Niet door mensenhanden gespleten rots', heeft het Jezus-kind een geopende rol in de hand met de tekst: "Ik ben eerder dan Abraham." In de ikonografie is de boekrol het typische attribuut van profeten, aartsvaders en apostelen. Bij profeten is deze rol meestal geopend en toont hij vaak een tekst die betrekking heeft op het moederschap van Maria en/of op de geboorte van Christus.

bogoróditsa

>theotókos

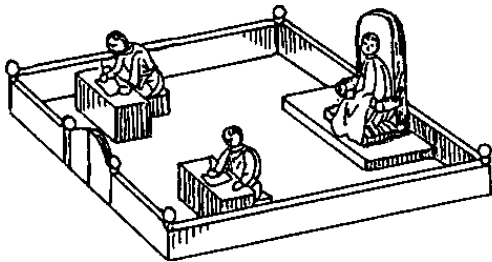
bolus

Een roodkleurige klei die in Armenië voorkomt. Deze bolus wordt met eiwit en water fijngewreven en op die plaatsen aangebracht waar goud komt, zoals de achtergrond en het aureool. Cennino Cennini geeft als recept: de helft water en de helft geklopt eiwit, een nacht laten staan en dan met bolus vermengen. Het goud wordt dan opgelegd vóór het schilderen van de kleuren. Op de droge boluslaag wordt een sterk vervliëgend vocht gestreken (alcohol) en op deze natte bolus wordt het bladgoud gelegd. Om zeker te zijn dat het ècht bladgoud is, houdt men een blaadje tegen het licht. Als er een groen-grauwe kleur verschijnt, is het echt goud. De groene kleur komt van het beetje zilver dat met het goud vermengd wordt om te voorkomen dat de zeer dunne blaadjes (0,00012 tot 0,00090 mm) breken. Het met bolus opgelegde goud kan met een >agaathsteen gepolijst worden.

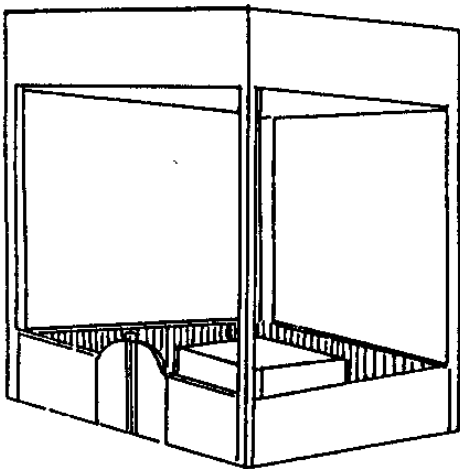
C

cancellum

Oorspronkelijk stenen platen die als scheidsmuur gebruikt werden (een soort dranghekken). Ze werden in de Griekse theaters en in het circus gebruikt. In de basilica werd het een vaststaand muurtje dat de rechter en zijn beide schrijvers moest behoeden voor het al te heftig opdringen van de in rechtszaken verwikkelde

burgers. Toen voor de eerste grotere kerken de basilica-vorm werd overgenomen, werd binnen dit cancellum het altaar geplaatst. Dit muurtje groeide in het oosten

uit tot de ikonostase, in het westen werd het de communiebank. Het woord cancellum leeft nog in veel moderne talen voort als Chancellerie, Kanzlei, Kancelarij.

cherubijn

In Genesis 3:24 staat dat God na de uitdrijving van Adam en Eva de paradijspoort liet bewaken door een cherub. Ofschoon >dionysios de aeropagiet zegt dat ze twee vleugels hebben, worden ze in de ikonografie afgebeeld met zes vleugels, uitzonderlijk met vier, de zogenaamde TETPAPTERYX. In de rangorde van Dionysios

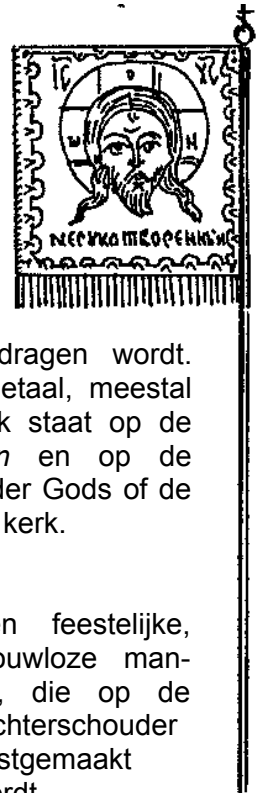
staan ze in de eerste hiërarchie op de tweede plaats.

chiton

Het onderkleed van de Grieken en de Romeinen, zowel voor de vrouwen als voor de mannen. Bij de Grieken waren de mouwen iets nauwer als het door een vrouw gedragen werd. Het woord komt van het Aramese 'khitonet' en was oorspronkelijk een lang kleed zonder mouwen.

chorugwi

Een kerkvaandel dat in de oosterse kerken voor de ikonostase aan de linker- en rechterzijde wordt opgesteld, en in processie, bijvoorbeeld bij de waterwijding, meegedragen wordt. Soms zijn ze van metaal, meestal van doek. Gewoonlijk staat op de een het >mandylion en op de andere zijde de Moeder Gods of de patroonheilige van de kerk.

chlamys

Een feestelijke, mouwloze mantel, die op de rechterschouder vastgemaakt wordt.

Het chlamys werd door de keizer, officieren en hogere ambtenaren gedragen. Aan de voorkant, tegen de zoom, was een kleurige, met gouddraad rijkversierde, rechthoekige lap genaaid: het TABLION.

christus - het eerbiedige zwijgen

Wanneer een frontaal staande engel de armen voor de borst gekruist, een aureool heeft met daarin het kruis met de drie letters: O, ω en N, en naast het hoofd de letters IC - XC, het Christusmonogram,

dan is deze engel de personificatie van Christus in zijn >pre-existentie.

chrysografie

Er wordt mee bedoeld het aanbrengen van gouden lijntjes op een ikoon, zie ook >assist.

ciborie

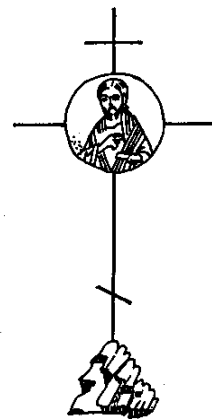
Een kelk met deksel welke dient om de H. Communie naar de zieken te brengen. Op ikonen dragen heilige diakens op de, met een doek bedekte, linkerhand een tempelvormig metalen voorwerp, waarin het geconsacreerde brood naar dié gelovigen gebracht werd, die door ziekte, ouderdom, of gevangenisstraf niet aan de eucharistieviering konden deelnemen. >artoforion.

albe, en in de ikonografie hebben Christus, de apostelen en de bisschoppen de claves op hun >chiton.

clipeum-clipeus

Is de naam voor het ronde schild van de Romeinse soldaten. Dit woord wordt ook gebruikt voor de op ronde borden geschilderde portretten, de zogenaamde clipeata.

Deze portretten hebben een niet geringe invloed gehad op het ontstaan van de iko-

ciborium

>baldakijn.

claves

Oorspronkelijk twee op de toga van de officieren van de vier oudste legioenen genaamde kleurige (meestal purper-) banden, die vanaf de beide schouders voor en achter de toga tot aan de onderste zoom toe genaaid werden. Later werden de claves aan alle officieren, en nog later aan alle keizerlijke ambtenaren gegeven. De bisschoppen namen deze claves op hun

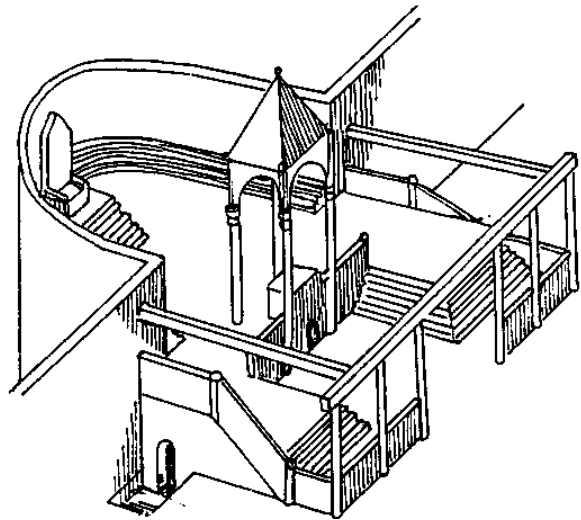

nen. Bewijs hiervoor zijn de talrijke miniaturen die in de marges van verschillende >Psaltern geschilderd werden. Vaak stellen deze clipeata een Christus-ikoon voor, zoals hierbij tweemaal afgebeeld.

codex sinaiticus

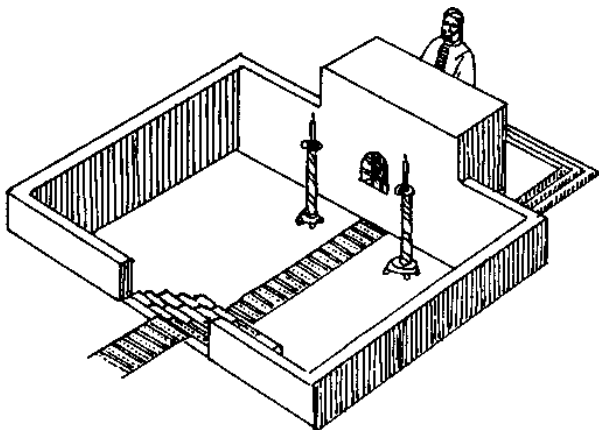
In 1844 kwam de Duitse geleerde Konstantin von Tischendorf naar het Kathari-naklooster op de landengte van Sinaï, waar hij de zogenaamde Codex Sinaiticus ontdekte: een in het Grieks geschreven Nieuw Testament uit de vierde eeuw. Het is een van de drie oudste thans bestaande codici (De bladzijden zijn 41x37 cm, 390 in getal). Hij mocht de Codex meenemen, 'geleend' volgens de monniken. Drieën-veertig losse bladen bleven in Leipzig, de rest kwam naar Rusland waar de Tsaar het handschrift 'betaalde' door aan de monniken o.a. een zilveren relikwiarium te schenken, waarin het gebeente van de H. Katharina bewaard kon worden. September 1859 schreef Von Tischendorf in het Grieks een brief aan de monniken, waarin hij beloofde de Codex terug te sturen. Deze brief hangt nu, netjes ingelijst, in de bibliotheek van het klooster. Het handschrift werd in 1933 door de Sowjet-regering aan het British Museum in Londen verkocht.

De afbeelding hieronder toont de confes-sio, zoals ze in de Sint Pieterskerk te Ro-me was, omstreeks het jaar 600.

confessio

In veel basilieken waar het altaar boven het graf van een martelaar staat, is vóór het altaar een open crypte, waarin de gelovigen langs een trap afdalend, vlak voor

de sarcofaag van de heilige konden komen. Om deze crypte werd een laag muurtje gebouwd, de confessio. Soms werd op het muurtje een pilarenrij gezet, die boven door een fries verbonden was.

cyrillisch schrift

Een uit het Griekse alfabet ontwikkeld en aan Bulgaarse klanken aangepast alfabet, dat door veel Slavische talen (uitgezonderd het Pools) overgenomen werd. De auteur is Cyrillus (zijn doopnaam was Konstantinos, geboren omstreeks 826 in Saloniki en gestorven in Rome, in 869). Hij was een polyglot die filosofie doceerde aan de universiteit van Konstantinopel. Hij kende de taal der Bulgaren die ten noorden van Saloniki woonden. Zijn broer Methodius (geboren in Saloniki omstreeks 815 en gestorven in Velehrad in 885) was gouverneur van een provincie in het Byzantijnse rijk, waar Slavisch gesproken werd. Hij werd monnik. Rostislav, de vorst van Moravië, nodigde hen uit het Christendom te komen preken. Zij hadden veel succes, daar zij de Slavische taal in de liturgische diensten gebruikten. Cyrillus ontwierp hiervoor een eigen alfabet, het glagolitisch. Het cyrillische alfabet ontstond pas later. In dit alfabet zijn haast alle letters uit het Griekse alfabet overgenomen. Zie ook: *>glagolitisch alfabet*.

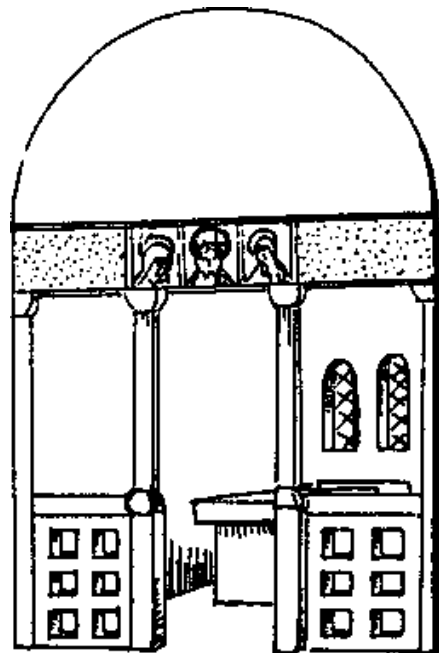
D

datering

>jaartallen op ikonen

deësis

Christus, gezeten op een troon met aan zijn rechterhand Maria, en aan zijn linkerzijde Johannes de Voorloper, beiden in smekende houding naar Christus toegebogen. Het is hoogstwaarschijnlijk de eerste ikonengroep die op de ikonostase geplaatst werd. Thans wordt de deësis geïdentificeerd als de aan de gehele mensheid genadebrengende Christus, waarbij Maria de mensen na, en de Voorloper de mensen vóór Christus vertegenwoordigt. Vanwege het feit dat de ikonen aangebracht worden op een smalle fries die de pilaren verbond, tonen de oudste deësisgroepen de drie figuren alleen tot aan de schouders.

dendriet

Een tak van de monniken-ascese begonnen in het oosten, tegen het midden van de zesde eeuw. Deze heiligen brachten een groot deel van hun leven in een boom door. De meest bekende dendriet is de Heilige David van Thessaloniki, die jarenlang in een holle boom woonde.

detinets

Een oud Russisch woord voor een vesting in een stad. Tegenwoordig spreekt men van 'kremlin' (KREMLJ in het Russisch). Het was meestal de plaats waar de hoofdkerk stond en waar zowel de vorst als de bisschop woonden.

diaken

Oorspronkelijk werd het ambt van diaken ingesteld om de priester vrij te maken van de sociale taken in zijn parochie (zie Handelingen der Apostelen, hoofdstuk 6). Tegenwoordig is de diaken hoofdzakelijk assistent van bisschop of priester tijdens de liturgische diensten. Over de linkerschouder draagt de diaken een smalle band, het >orarion, dat hij aan het vooreinde met de rechterhand opneemt, en dat hoog geheven de gebeden van de gelovigen symboliseert. Op ikonen staat een diaken gewoonlijk met een >ciborium in de linkerhand en een wierookvat in de rechter (zie afbeelding bij >ciborum).

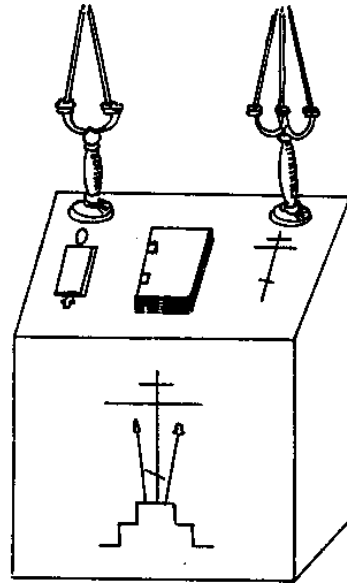
diakonikon

Achter de ikonostase is de ruimte door twee wanden in drieën gedeeld. Centraal is de altaarruimte, links ervan is de ruimte waar op een altaar de gaven van brood en wijn worden klaargemaakt voor de eucharistieviering (>proskomidikon) en rechts ervan is het zogenaamde diakonikon, de plaats waar de liturgische kleren en boeken bewaard worden (de 'sacristie' in de westerse kerken).

dionysios de areopagiet

Omdat het absoluut zeker is dat deze auteur niet die Dionysios is die een leerling van de Apostel Paulus was (Handelingen der Apostelen 17:34) wordt voor zijn naam vaak 'Pseudo' gezet. De auteur is onbekend; er wordt gedacht dat hij monnik of bisschop ergens in Klein-Azië was. Zijn geschriften zijn op zijn vroegst in de vijfde eeuw ontstaan. Eén van zijn werken, 'De Hemelse Hiërarchie', gaat over de engelen, die hij in negen koren indeelt (>engel). Het platonisch en vooral het neoplatonisch begrip van een God die zó oneindig hoog en ver van zijn schepselen verwijderd is dat een communicatie alleen mogelijk is door aan elkaar ondergeschikte bemiddelaars, heeft zeker zijn invloed ge-

had op deze door Dionysios voorgestelde hiërarchie.

dikerion

Een twee-armige kandelaar, die tezamen met een drie-armig exemplaar op het altaar staat als een bisschop voorgaat in de eucharistieviering. Met deze beide kandelaars zegent de bisschop de gelovigen. De twee-armige kandelaar symboliseert de goddelijke en de menselijke natuur van Christus, terwijl de drie-armige een symbool is voor de Drievuldigheid.

dimtsjat-demtsjat

Ikoonschilders bedoelen ermee het wazig (dim = rook) maken van een bepaald gedeelte van een ikoon.

diskos

De pateen die in de oosterse traditie op een voet staat. Is uit een edelmetaal vervaardigd, zoals bijvoorbeeld goud, zilver of verguld zilver.

dotsj

Een uit drie kleuren bestaand mengsel - zwart, wit en oker - dat gebruikt wordt om de schaduwplaatsen op gezicht, handen en voeten een iets donkerder tint te geven.

djak

Een tot de lagere orde van de clerus behorende persoon, die als zanger, koster, psalmenlezer fungeert. In de geschiedenis van het ikoonschilderen in Rusland kreeg

vooral djak Viskovati bekendheid wegens zijn fanatiek optreden tegen westerse 'ketterse' invloeden (>*viskovati*).

dodekaortos

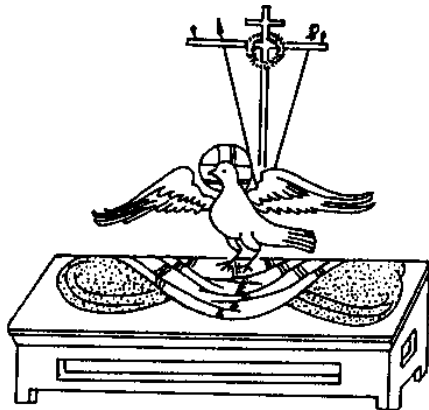
De twaalf grote feestdagen (>*feestdagen*).

dolitsjniek

De ikoonschilders welke in een werkge-meenschap (Russ: ARTJEL) werkten, verdeelden het ikoonschilderen naar gelang hun aanleg en vaardigheid. Sommigen specialiseerden zich in het vergulden, anderen in het bedekken met olifa. Een dolitsjniek was een schilder die de ikoon schilderde tot aan de gezichten (*liek*) en deze daarna overreikte aan de >*lietsjniek*, de gezichtenschilder.

doornenkroon

In de oosterse ikonografie wordt Christus op het kruis niet voorgesteld met een

doornenkroon. Bij de voorstelling van de >*hetymasia*, als er achter de zetel een kruis staat, hangt daaraan soms een

doornenkroon.

drie-eenheid

>*drievuldigheid*

driekoningen

Op de ikoon van Kerstmis hebben de drie koningen geen eigen naam zoals in de westerse traditie (Kaspar, Balthasar en Melchior) en er is ook geen zwarte koning bij. Het is een oude gewoonte om één van de drie als jongeman (baardloos), de tweede als man van middelbare leeftijd en de derde als oude man voor te stellen. Op Kerstikonen waarop alle gebeurtenissen rondom de geboorte worden afgebeeld, komen de drie koningen voor:

- a) de ster volgend, gewoonlijk te paard en in de linkerbovenhoek (Mattheus 2:2);
- b) waar ze voor Herodes staan (Mattheus 2:1,2,3);
- c) waar ze liggen te slapen en door een engel gewekt worden (Mattheus 2:12);
- d) waar ze hun gaven aanbieden aan het Jezuskind dat op de schoot van de Moeder zit: Maria zit dan vaak op een geornamenteerde troon (Mattheus 2:11);
- e) waar ze langs een andere weg naar hun land teruggaan (Mattheus 2:12).

drievuldigheid

De oudste tot nu toe gevonden voorstelling van de Drievuldigheid is de >*arend* van Bawit (in Egypte). In het Lateraans Museum in Rome is een 'christelijke' sarcofaag, waarop de Drievuldigheid voorgesteld wordt door drie identieke personen (zie afbeelding hieronder) : één zittend, de

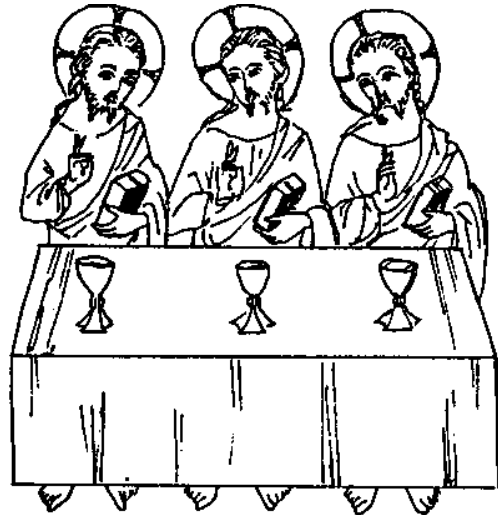

twee overige staande. In het zogenaamde 'Londense Evangeliarium', een kerkslavische tekst uit 1356, zitten aan het begin van het evangelie van Johannes drie personen, allen met de kruisnimbus en het IC - XC-monogram. Alle drie hebben ze een rood >chiton en >himation. De middelste figuur is duidelijk groter en heeft witte haren en witte baard (God de Vader). De persoon aan zijn rechterhand heeft baard en snor, zoals Christus op de ikonen (God de Zoon). Links van de centrale figuur zit een jonge man zonder baard of snor en met korte haren (God de Heilige Geest). In het Chludov-psalter staat een miniatuur die duidelijk een verwijzing is naar de Drievuldigheid. Het is een >clipeum met

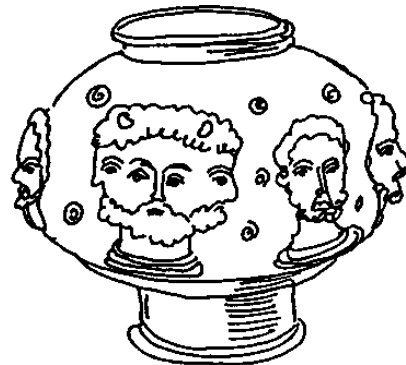

de Moeder Gods en vóór haar de Emmanuel. De duif en de zegenende hand duiden op de Heilige Geest en God de Vader. Het Chludov-psalter is in het Grieks, en stamt uit de tijd na de ikonenstrijd (9de en 10de eeuw).

In de gemeentebibliotheek van Avignon bevindt zich een getijdenboek, verlicht door Michelino da Besorro (eind 14de – begin 15de eeuw), waarin hij de Drievuldigheid uitbeeldt als drie gelijke figuren, allen met de trekken van Christus, met een kruisnimbus, zegenend met de rechterhand en in de linker een blauw ingebonden boek vasthoudend. Ze zijn gezeten achter een tafel waarop drie kelken. Deze compositie doet denken aan het bezoek van de drie jongelingen aan Abra-

ham en Sara zoals dit op een mozaïek te zien is in de Santa Maria Maggiorekerk in Rome en in de San Vitalekerk in Ravenna. Deze voorstelling, drie identieke personen - soms in één rode mantel gehuld - is in het Westen nogal eens te zien in medailonvorm boven het altaar. Ze werd in 1745 door Paus Benedictus XIV verboden. Een andere poging de Drievuldigheid uit te beelden is met één persoon waarbij in het hoofd drie aangezichten geschilderd zijn. Mogelijk hebben vóórchristelijke zogenaamde TRICEPHALI (Driehoofdiggen) als voorbeeld gediend. Op de 'Vaas van Bavay' die in de 18de eeuw gevonden werd, staat zulk een tricephalus

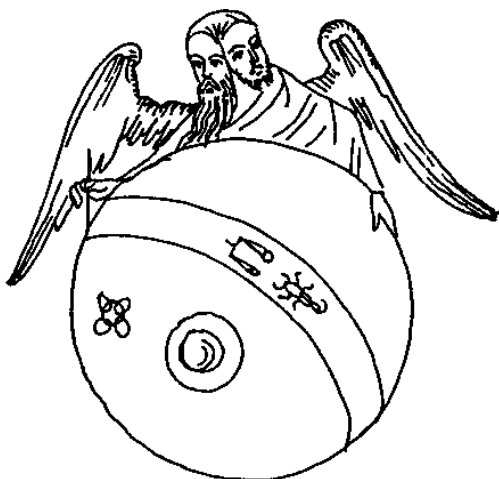

Een klassiek voorbeeld van zo'n tricephalus is wel een houtsnede uit 1524 waarin de Drievuldigheid een woordrebus vasthoudt waardoor duidelijk gemaakt wordt dat ieder der drie personen God is, maar de Vader niet de Zoon is (en omgekeerd, de Zoon niet de Vader, de Zoon niet de Heilige Geest, enz.

Soms wordt deze poging om de Drievuldigheid uit te beelden ook op ikonen (Balkan) aangetroffen. Het spreekt wel vanzelf dat de Orthodoxe Kerk deze ikonen niet accepteert. Soms steekt er achter de poging om de Drievuldigheid uit te beelden een polemische tendens; het zijn als het ware visuele bewijzen tegen het Arianisme, dat de gelijkwaardigheid van de drie personen loochende.

In de zogenoemde 'Biblia Latina' staan twee miniaturen waarbij in één menselijke gestalte de twee aangezichten duiden op de Vader (lange baard) en de Zoon (korte baard). Op de afbeelding hieronder duiden de twee vleugels op de aanwezigheid van de Heilige Geest, terwijl deze op de afbeelding rechtsboven als een klein duifje

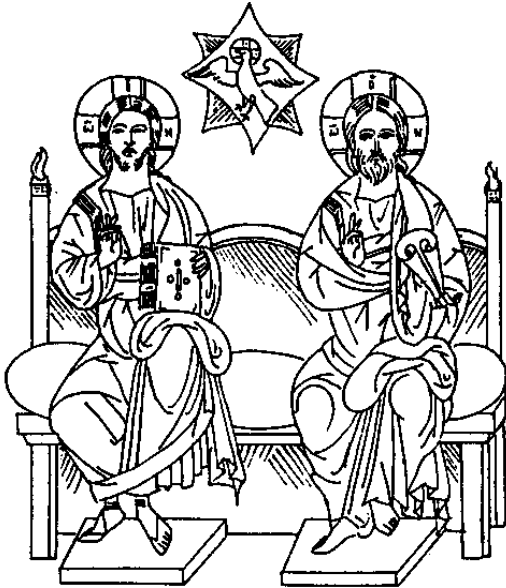

op de schouder van de figuur zit.

De voorstelling van het bezoek van de drie jongelingen, zoals deze te zien is in de Maria Maggiore in Rome, doet sterk denken dat het hier de bedoeling was om de drie jongelingen te duiden als het bezoek van de >pre-existerende Christus, begeleid door twee engelen. Daar waar het mozaïek hun aankomst afbeeldt, is van de drie in gelijke witte albe geklede personen alleen de middelste omgeven door een >mandorla. Gewoonlijk wordt dit bezoek geduid als 'De Drievuldigheid van het Oude Testament'. In de drie 'engelen' zou God in zijn Drievuldigheid zich aan Abraham en Sara getoond hebben. Ook in deze voorstelling van de Drievuldigheid kwamen veel variaties: de centraal geplaatste engel kreeg een kruisnimbus en het Christus-monogram, soms zelfs een >logos-rol in de hand (in plaats van de staf). Een andere variant: alle drie engelen hebben een kruisnimbus met naast hun hoofd het Christusmonogram. De kerkvergadering van 1551 te Moskou (>stoglav), bepaalde dat men de Drievuldigheid moest schilderen zoals de oude meesters en Roeblov het gedaan hadden: geen kruis in de nimbus, en de tekst op de ikoon moest zijn: 'Heilige Drievuldigheid'.

Een andere wijze om de Drievuldigheid uit te beelden is wel ontleend aan de uitdrukking van het Credo: 'Zit aan de rechterhand van de Vader'. De Vader, meestal in het wit, zit met de Zoon 'aan zijn rechterhand' op een gemeenschappelijke troon.

Boven beide figuren in een meestal acht-puntige >mandorla een witte duif, die de Heilige Geest symboliseert. Deze ikoon is in een vijf-rijige ikonostase vaak de centrale ikoon in de rij van de aartsvaders.

Van deze ikoon bestaan nogal wat varianten. De afbeelding hieronder toont een

kruis in alle drie nimbussen om aan te geven dat in het verlossingswerk, gesymboliseerd door het kruis, ook de Vader en de Heilige Geest betrokken zijn. Een vaak in Rusland voorkomende variant van deze ikoon bestaat hierin dat de Vader en de Zoon naar elkaar toegekeerd op een brede troon zitten. De Zoon wijst met beide handen op de wond in zijn zijde die door

het opengereten >chiton zichtbaar is. De Vader zegent het door de Zoon vrijwillig op zich genomen verlossingswerk dat gesymboliseerd wordt door de tijdens de kruisiging ontvangen wonde in zijn zijde. De bisschopsmijter op het hoofd van Christus wijst op het feit dat Hij door zijn kruisoffer de Hogepriester van het Nieuwe Verbond is.

duivel

Duivels worden op ikonen meestal als kleine, zwarte, menselijke wezens voorgesteld. Ze zijn meestal naakt en met opstaande haren.

Bekend zijn de duiveltjes op de ikoon van de Heilige Nikolaas, waar hij het water van een put zegent en kleine, zwarte duiveltjes

op de vlucht slaan. In de 'Brief van Barnabas' die in de eerste helft van de tweede eeuw geschreven werd, lezen we: "Opdat de 'Zwarte' geen gelegenheid vinde binnen te sluipen, moeten we alle dwaasheid ontvluchten en de boze weg in alle opzichten haten." Deze brief staat in de >codex sinaiticus.

Op de 'Nederdaling in het Voorgeborchte', de Paasikoon, staan in de donkere spelonk vaak duivels die door engelen gestraft worden. Bekend is ook de ikoon van de Heilige Nikita, die met een ketting een duivel slaat.

Waar op Griekse ikonen aan beide zijden van de gekruisigde Christus de moordenaars staan afgebeeld, stijgt uit de mond van de slechte moordenaar een zwart duiveltje.

Daar waar op de ikoon van de Geboorte van Christus een oude herder voor de slapende of in gepeins verzonken Jozef staat, wordt door sommige commentatoren deze herder als een 'verklede' duivel geïdentificeerd, die Jozef bekoort aangaande de maagdelijke geboorte van Jezus uit Maria. Echter, de oude herder is slechts een personage die de boodschap, door de engelen aan de herders gedaan, overbrengt aan Jozef. Op oudere voorstellingen zit Jozef steeds alleen, vaak afgewend van de hoofdscène.

dwazen ter wille van Christus

De Nederlander Nicolaas Witsen schrijft in zijn 'Moscovische Reijse, 1664-1665': *"Ik Sach hier (in Moskou) in deze tijt (februari!) eenige gecken moedernaect lopen, een scorteldoek alleenich voorhebbende, in deze suydpagen (waarschijnlijk de laatste voor de grote vasten, ons Carnaval dus) potsenaenrichtende: dese houden de Russen voor heylig..."* Er wordt verondersteld dat de motivering voor dit soort van ascese voor een deel steunt op de tekst van Sint Paulus: *"Wij zijn dwaas ter wille van Christus."* (I Kor. 4-10), voor een ander deel op de angst om reeds tijdens het leven als heilig bejegend te worden.

De eerste ons bekende 'dwaas' is Simon van Emesa, die in de zesde eeuw in Klein-Azië leefde. Iets later zijn er Serapion van Sidon en Bessarion de Wonderdoener. Meer bekendheid kreeg de Skytische slaaf Andreas (gestorven in 936 of 956) die in de Blachernekerk in Konstantinopel de Moeder Gods vanuit de koepel zag neerdalen, terwijl ze een doek over de gelovigen uitspreidde (*>pokrof*). Veel is legendarisch in dit verhaal en er wordt zelfs aan getwijfeld of Andreas wel een historische persoon is. In de 12de eeuw doen de 'Dwazen terwille van Christus' hun intrede in Novgorod. Ze zijn, te beoordelen naar hun naam, uit het westen gekomen: het zijn ofwel NJEMTSI (Duitsers) ofwel RIMSKIJE, van 'Rome' afkomstig. Deze laatsten komen dan niet altijd uit Rome, maar uit Zuid-Frankrijk. Zou het mogelijk

zijn dat deze in Novgorod optredende dwazen gevluchte Lollarden, Albigenzen, Bogomieten of Flagellanten zijn, die in die tijd in het westen bloedig vervolgd werden? Deze dwazen hadden een merkwuurlijke rol, niet alleen in het kerkelijke leven, maar ook op sociaal gebied. Ze waren vaak de enigen die tegen de regerende tsaren en vorsten onverbloemd de waarheid durfden te zeggen.

De eerbiedwaardige Ksenia van Petersburg die door de Orthodoxe Kerk in de emigratie te New York op 11 september 1978 heilig verklaard werd, is een voorbeeld van de continuïteit van deze ascese.